ДРУЗІ

Олесь вихором увірвався на подвір'я. Перелякані кури порозбігалися хто куди. Хлопець, притримуючи рукою щось під чорною сорочкою, шмигнув за хату, присів навпочіпки перед купою битої цегли, швидко розгорнув її і витяг невелику дерев'яну скриньку. Зняв кришку, і радістю засвітилося обличчя: там були пташині яйця.

— А це буде восьме,— прошепотів Олесь сам до себе і поліз рукою за пазуху.

Аж тут за спиною появилася мати:

— За тобою вовки гналися?

— Га?— злякано зиркнув хлопець на неї, затуляючи скриньку.

Вилинялі на сонці материні брови зійшлися на переніссі, а сірі очі блиснули:

— Що там у тебе?

— Нема нічого.

— Витягуй! Я довго стоятиму?

Хлопець витяг з-під сорочки брудну тремтячу руку. На долоні лежало велике зеленувато-буре яйце з темними цятками.

— Людоньки, це ж ти якого птаха розорив гніздо? — скрикнула мати. — Чого мовчиш? Чи заціпило тобі?

— Микита каже, що журавлине,— тихо буркнув Олесь, не піднімаючи голови.

— Журавлине?— аж кинулася жінка.— Де ж ти його надибав?

— То Микита...— шморгнув кирпатим носом Олесь.

— Татоньку мій, що ж це робиться? Справді, ніби пара журавлів кружляла над болотом. Кажи, лобуряко, де взяв яйце?

— У Микити за ножика виміняв. У нього було два яйця. Одне вже видув, а це...

— А Микита де взяв яйця?

— На купиння лазив... Він примітив, де журавлі сідали. Спочатку на човні плив, а потім на дошках плазував. Це далеко.

— На купиння?

— Ага.

— А ти чого там був? І ти лазив?

— Ні, мамо.

— Дивись мені, хлопче! А що то за скринька в тебе?

— Колекцію збираю.

— Яку?

— Пташиних... яєць,— видавив із себе Олесь.— Дивіться, всього сім, а в Микити — повна скринька шкаралуп.

— Це ви стільки пташок занапастили?

— Я віднесу яйце Микиті,— пообіцяв Олесь.— Він у гніздо покладе.

— Не смійте більше на купиння ходити!— гримнула мати і простягла руку:— Дай сюди яйце.

Мати обережно повертала його, уважно придивлялася до кожної цяточки. Потім підняла вверх на рівень очей і глянула через нього на сонце:

-— Ніби чисте... Ото горенько. Що ж з ним робити?.. Підожди. А може, під гуску підкинути? Якраз сидить з учорашнього дня. Попробую. Вигріває ж курка качат...

— І журавлик вилупиться?

— Хіба я знаю? Попробую. Марно ж пропаде яйце. Мати пішла до сіней, де у великому плетеному з лози

кошику сиділа велика гуска. Звідти висунулася сіра голова з довгим дзьобом і погрозливо засичала.

— Не гнівайся, гусонько, що турбую,— ласкаво погладила жінка птаха по голові.— Сиди, сиди, люба, я під тебе ще одне яйце підкину.

Хлопець чекав, поки мама гомоніла до гуски. Він знав, що не забудеться йому ні купиння, де торік загрузло теля і втонуло, ні розорене гніздо журавля.

— Чого стоїш, лобуряко? Чекаєш, щоб прут проїхав-ся по спині?

— Та чекаю ж,— погодився Олесь.— Заробив, то вже карайте.

Мати уважно подивилася на пригніченого сина і змінила гнів на ласку:

— Пообідаєш і сядеш уроки вчити.

З вдячністю Олесь подивився на матір і полегшено зітхнув.

Не було дня, щоб Олесь не заглядав до гуски. Йде до школи — і за сінешні двері, повернеться додому — і знову до гнізда. До його відвідин навіть птаха звикла, бо й сичати перестала.

Якось хлопцеві приснився журавель: цибатий, довгошиїй, з пухнастим хвостом. Точнісінько такий, якого здалека бачив колись на болоті.

Олесь навіть наважився підійти до вчительки Валентини Михайлівни. Вона була якраз сама у біологічному кабінеті.

— Добрий день, Валентино Михайлівно!— привітався хлопець.

— Добрий день,— відповіла вчителька.— Заходь, чого ж ти стоїш на порозі?

— Я хотів запитати...

— Ти в другому чи третьому класі?

— У другому.

— Як тебе звати?

— Олесем.

— Що ж ти хотів запитати, Олесю?

— Чи може гуска вигріти журавля з яйця?— випалив одним духом учень.

Валентина Михайлівна пильно подивилася на хлопця, задумалась. Зняла окуляри, протерла хустинкою і почала міркувати вголос:

— Розміром у гуски й журавля яйця майже однакові, тривалість інкубації яєць гусей — двадцять дев'ять днів. Мабуть, так само буде і в журавлів.

Вчителька помовчала трохи, заглянула до якоїсь товстої книжки і запитала:

— А чого це питання тебе зацікавило?

І хлопець розповів про журавлине яйце. Валентина Михайлівна уважно вислухала його і сказала:

— Журавлі зараз дуже рідкісні птахи. Мати добре зробила, що підкинула яйце під гуску. Може, й справді вилупиться журавель. Все можливе, Олесю. Тільки не чіпайте гуску, хай посидить на день-два більше. Отак і передай мамі.

— Добре.

— А ще в мене прохання до тебе і твоїх друзів: не розорюйте пташиних гнізд. Ось Микита, про якого ти розповів, фактично знищив

двох журавлів. А цих птахів, як я вже говорила, не так багато залишилось. Та не лише цих. Кожну пташку треба, Олесю, оберігати. Ти зрозумів мене?

— Зрозумів, Валентино Михайлівно.

— А якщо появиться пташеня, то не забудь мені сказати. Не забудеш?

— Ні, ні,— обернувся учень од дверей.— До побачення.

— До побачення, Олесю.

Вже гусенята почали лупитись, вже для Олеся в школі настали канікули, а журавленяти все не було. Всі втратили надію, що воно й буде.

Одного ранку, коли Олесь збирався гнати корову в поле, почув у сінях незвичайний протяжний писк. Підбіг до гусячого гнізда — і голосно скрикнув:

— Мамо, мамо! Журавленя!

Жінка вискочила з кухні і аж сплеснула руками:

— І справді журавель!

Пухнасте довгоноге пташеня сиділо зверху на гусці. Жінка схопила маля в руки, похукала на нього і понесла до ящика, де вигрівалися гусенята.

— Мамо, дайте потримати журавлика,— попросив Олесь.

— Не можна, сину, він ще дуже кволий.

— А журавлик буде жити?

— Хіба я знаю?

— Чим його годуватимем?

— Тим же, що й гусенят.

— Мамо?

— Чого ще?

— То ви догляньте журавлика.

— Іди, хлопче, поки добра. Бо як Лиска шкоди наробить...

— Не Лиска, а Ракета. Пора запам'ятати.

— Ти ще тут крутишся?

— Іду вже, йду.

Нехотя ступав Олесь по мокрому від щедрої роси споришу, що ним було встелене все подвір'я. Відчинив хвіртку, вигнав корову на вулицю. Далеко за горбом повільно виповзало сонце.

Коло своїх воріт, як завжди, на Олеся чекав його друг Андрій. Смаглявий, чорнобривий, з темними блискучими очима, хлопець постійно пригладжував чорну

чуприну, яка ніяк не влягалася на голові і спереду стирчала їжаком. Малий і мочив її щоранку водою, і змащував, за порадою баби, маслом, але волосся скорялося лише старенькому вилинялому кашкету, якого не скидав навіть у найжаркішу погоду.

У куцому сірому піджаку він збивав батіжком кропиву і будяки, що вже розкошували під плотами вздовж вулиці, а тим часом коза сперлася на пліт і обскубувала молоденьке листя з невисокого ясена.

— Що ти робиш, Венеро?!— гукнув Андрій, відганяючи тварину від дерева.

Олесь, що якраз нагодився, засміявся:

— Вона ближче до неба пнеться, бо її тезка десь там крутиться.

— А твоя Ракета суне, наче динозавр.

— Це що таке? — запитав Олесь.

— Книжки треба читати, то й довідаєшся.

— Наче я не читаю.

— Такі тварини колись водилися на землі. Більші за слонів. Он як.

— То й що? Зате у мене журавленя вилупилося,— з гордістю сказав Олесь.

— Невже?

— Правда.

— Яке ж воно?

— Чудернацьке таке, довгоноге. І пищить.

— Давай поженемо на долину,— запропонував Андрій.— Там і жаб наловимо твоєму журавленяті.

— Хіба такий маленький їстиме жаб? — недовірливо запитав Олесь.

— А ти як думав?— впевнено відповів Андрій.— Жаби для журавлів та лелек — то найперша їжа. Як манна каша для малюків.

— Ти звідки знаєш?

— У книжці читав.

Книжки для Олеся були незаперечним авторитетом. І хлопці погнали корову і козу до невеликої річки, що петляла по неширокій заболоченій долині.

Ледь сонце повернуло до заходу, як Олесь був уже вдома. З ним прийшов Андрій, тримаючи зав'язану майку, в якій щось вовтузилося.

— Ти чого так рано пригнав корову?— здивувалася

мати.

— Хіба це рано?—буркнув хлопець.— Он сонце

покотилося за дядькову смереку. То вже й ніч скоро.

— Де ти пас Лиску, що в неї боки позлипалися?

— Вона ще води не пила,— заспокоїв матір Олесь.—

А коли нап'ється, то побачите, у Ракети боки роздадуться. Як бочка буде. Вона така в нас.

— Жени вже її до хліва.

— Мамо, журавлик живий?

— Живий, живий твій журавлик,— сказала жінка, беручи відра і коромисло.— Там такий непосидючий, два рази з ящика вискакував.

— Тітонько, можна на журавлика подивитися?— несміливо попросив Андрій.

— А чого ж не можна? Тільки не задушіть. Хлопці побігли до хати. Поки Олесь обережно виймав

з ящика журавлика, Андрій, кинувши свою ношу на підлогу, розв'язав майку і витягнув за ногу велику зелену жабу.

— їж, маленький, їж,— підніс Андрій квакавку пташеняті до дзьоба.

Але журавель тільки хитав дзьобатою головою.

— Ось бачиш, він не їсть жаб,— промовив Олесь.— Даремно старалися. Відмовляється від манної каші.

— Повинен їсти. Я йому зараз меншу витягну. Андрій кинув жабу на підлогу і знов схилився над

вузлом.

У цей час до хати ввійшла мати. Біля порога вона наступила босою ногою на жабу і злякано скрикнула:

— Ой, що це?!

З несподіванки Андрій випустив з рук майку, а Олесь пригорнув журавлика до грудей.

— Чи ви при розумі?— позадкувала жінка до дверей, бо по всій підлозі вже плигали зелені плескаті жаби.

— Це для журавлика,— виправдувався Олесь.

— Жаби не кусаються,— запевняв Андрій.— Вчителька казала, що вони корисні, бо комарів і мух ловлять.

— Ось що, хлопці,— отямившись, промовила мати.— Через хвилину щоб і вас, і жодної скакелюхи в хаті не було.

Андрій кинувся ловити жаб, але вони вже порозлазилися по кутках і хтозна-де ділися. Тільки одна дурненька чогось дерлася на стіну: мабуть, вирішила, що потрапила в яму.

— Через твоїх крякавок мені сьогодні буде,— буркнув Олесь.

— А твоїх тут нема?— огризнувся Андрій.— Разом ловили.

— Навіщо ти висипав їх на підлогу?

— Самі повилазили.

— Бо не треба гав ловити.

— Якщо ти такий розумний, то лови жаб сам!— образився Андрій, кинув майку серед хати і швидко вийшов, навіть не попрощавшись.

Олесь обережно опустив журавля в ящик і почав ловити і викидати квакавок через відчинене вікно.

А журавель ріс, вбирався в пір'я. Поки він був малий, вчителька біології Валентина Михайлівна кілька разів заходила, розказувала, як його доглядати, чим годувати. Назвав Олесь свого вихованця Журавкою. Вранці, коли хлопець ще спав, птах заходив з сіней до кімнати і курликав йому над головою. Якщо той не хотів вставати, то журавель своїм довгим дзьобом смикав ковдру. Хлопець уже знав, що в такому випадку негайно треба вставати, коли не хочеш мати синців на тілі. А ще полюбляв Журавка скубати Олеся за біляву чуприну.

Хлопець вмивався, а птах підходив до відра, опускав туди рудувату голову і бризкав водою на своє сіре пір'я.

Снідали разом: Олесь — за столом, а журавель — поруч, на підлозі, з глибокої каструлі.

Так було кожного дня...

Потім вони йшли вулицею: попереду — корова Ракета, а позаду — Журавка та Олесь. Ім'я сподобалося журавлеві, і він завжди відгукувався на голос хлопця.

Журавка так прив'язався до Олеся, що не відставав від нього і тоді, коли той біг завертати корову, щоб не наробила шкоди. Хлопець розмахував руками, лякаючи Ракету, і птах на бігу теж вимахував крильми.

З Ракетою Журавка не дружив. Він був пастухом суворішим за Олеся. Раніше корова могла скубнути жмут конюшини, солодкої

кукурудзи чи бурячиння. А відколи з хлопцем почав ходити журавель, їй цього не вдавалось.

Якось, коли Олесь грався з Журавкою, корова кинулася до конюшини. Тільки висунула язик, щоб захопити жмут пахучих стебел, як де не візьмись, поруч став журавель і злегка клюнув її дзьобом у морду. Ракета так розгнівалася, що, наставивши гострі роги, пішла у бій.

Та Журавка не злякався. Він підскочив, вмостився зверху на корові і почав клювати її то між рогами, то у шию. Ракета бігала по конюшині, молотила себе довгим хвостом по спині, але зігнати причепу не могла. Коли ж вибігла на пасовище, то птах злетів на землю.

З того часу корова стала боятися журавля.

Із пастушків Журавка виділяв Андрія. Той ніколи не дражнив його, частував то жабою, то ящіркою, то рибкою.

Того ранку пастушки, як завжди, радісно зустріли Олеся і Журавку.

— Журавко! Журавко!— гукали хлопчаки.— Ось жаба! Лови ящірку!

Та гордий птах став серед пасовища на одній нозі і не звертав ніякої уваги на хлопців. Коли Микита підніс Журавці до дзьоба жабу, той сердито курликнув і дзьобнув його по руці— Хлопець ойкнув, а пастушки засміялися.

— Так, Журавко, так його!— гукнув Андрій.— Нехай не розорює пташиних гнізд.

— Сам ти розорюєш!— огризнувся Микита.

— Неправда,— сказав Андрій.— Журавка зразу тебе впізнав. Мене він не буде клювати. Дивись.

Андрій присів коло журавля і ласкаво:

— Журавчику, будеш їсти?

Журавель тихо курликнув і потягнувся дзьобом до торбини, в якій щось ворушилося. Скоро хлопці побачили, як птах витягнув невелику ящірку, кинув її на землю і почав нею датися.

Раптом птах сердито курликнув, розбігся, злетів над землею і опустився перед Ракетою, яка саме підкрадалася до кукурудзи. Олесь завмер. Це вперше журавель знявся так високо в повітря.

— Скоро Журавка свисне Олесеві з неба,— засміявся Микита.

— Тобі що до того?— неприязно буркнув Олесь.

— Жаль журавля.

— Жалійка знайшовся,— зневажливо сказав Андрій і одвернувся від Микити.

Пастушки дивилися туди, де, наче вартовий, ходив Журавка, ніби охороняючи кукурудзяне поле від худоби. Микита підійшов до засмученого Олеся і порадив:

— А знаєш, що моя бабуся зробила, коли курка перелітала через огорожу? Вона підрізала їй крила — і курка навіть не пробувала більше літати.

— Ну, і що з того?— запитав Олесь.

— Підріж крила Журавці — і він не полетить від тебе.

— Що ти сказав?— злякано скрикнув Олесь.— Журавці крила підрізати? Як курці?

— Хлопці!— гукнув Андрій.— Давайте рудому Микиті язика підріжемо! У кого є ножик?

— У мене! У мене!— галасували пастушки, витягаючи з кишень і торбинок ножики.

Микита позадкував, а потім чкурнув, лише підошви у черевиках замелькали. Хлопці ж реготали, аж за животи бралися, свистіли і вигукували:

— Тримай його! Ого-го-го! Тю-тю-тю!

Журавка тим часом злетів у синяву неба, довго кружляв над пасовищем, ніби випробовував силу і міць своїх крил. Коли втомлений опустився біля Олеся, той пригорнув його до грудей, погладив по голові і пошепки:

— Ну, як, Журавко?

І здалося хлопцеві, що птах зрозумів його, бо у відповідь ласкаво курликнув.

Олесь знову пішов до школи. І кожного ранку Журавка будив хлопця. Потім разом виходили на вулицю. Олесь помітив, що прохолодні ранки почали хвилювати птаха, він частіше став поглядати на небо.

На шкільному подвір'ї їх зустрічали дітлахи. Журавка вже звик до галасливих друзів Олеся, поважно походжав по волейбольному майданчику, заглядав у квітник, у сад.

Якось Журавка навіть зайшов з Олесем до класу, постояв коло парти, поки хлопець вішав на гачок ранець, і вилетів через відчинене вікно.

Як тільки лунав дзвоник, журавель хитав головою, ніби прощався з хлопцями, потім злітав у небо, кружляв над школою і зникав за високими осокорами...

А одного дня Журавка не повернувся додому. До пізнього вечора виглядав його Олесь, навіть забув про уроки. Батько, що якраз був удома, гримнув на сина:

— Ти чого не готуєш уроки?

— Я вже, тату,— сказав неправду Олесь, крадькома зиркаючи в притьмарене сутінками небо.

— Щось мені не віриться, парубче,— усміхнувся у вуса батько.— Чи не Журавку виглядаєш?

— Так.

— Не повернеться він, сину. У вирій полетів.

— Ви бачили?

— Його родичів бачив учора. Багатенько зібралося їх на болоті.

— Може, й Журавка там?

— Може.

— Хоч би ще раз його побачити.

18

Побачиш,— впевнено сказав батько.— Весною прилетить.

— І нас не забуде?

— Може, й не забуде. Твій Журавка розумний,

справжній друг.

Батько підійшов до сина, поклав на плече руку:

— Жаль?

— Жаль.

Вони стояли і поглядали у небо, де засвічувалися перші зірки.

* * *

З того дня, як журавель покинув рідну домівку, Олесь майже щодня виглядав його. Прийде з школи, нашвидкуруч приготує уроки — і гайда на подвір'я, у садок, у поле. Йде стежкою чи зупиниться де, очима ж зорить у небо, проводжаючи то білі струни бабиного літа, то сірі хмаринки, що повільно відпливали із позолоченого осіннього краю до далекого сонячного вирію.

Андрій розумів Олеся і намагався хоч як-небудь розважити свого друга. Якось, повертаючись із школи, він запропонував:

— Гайнемо до болота?

— Зараз?— запитав Олесь і зупинився.

— Так.

5— Гайда!— зрадів Олесь і гукнув: — Доганяй!

Хлопці побігли вузькою вуличкою, з обох боків якої звисали довгі колючі батоги дерези. Добре захекавшись, вони зупинились аж під густими вербами, котрі великим обручем обхопили спокійне плесо ставка, на якому розкошували величезні табуни колгоспних гусей та качок.

Друзі поминули ставок, мовчки вибралися на горб, потім спустилися у видолинок і, сполохавши зграю шпаків з просяної стерні, повільно побрели до величезного болота, вкритого темно-зеленими чагарниками верболозу, осокою, татарським зіллям та різнотрав'ям. Де-не-де серед купиння виблискували на сонці невеликі озеречка-блюдечка.

Над болотом зрідка шугали пташки, інколи порушувало тишу якесь таємниче шарудіння. Андрій взяв велику грудку землі, розмахнувся і з усієї сили кинув у густі хащі. Через хвильку знялося кілька крижнів і, пролетівши низько над болотом, опустилися за високою стіною верболозу. Андрій знову нагнувся, щоб взяти грудку, та Олесь зупинив його:

— Не полохай птахів.

Хлопці ще постояли трохи і повільно побрели додому. Вже наближалися до села, коли раптом Олесь запитав:

— А де той вирій, куди полетів Журавка?-

— Десь там, де тепло,— махнув рукою на південь Андрій.

— Де, в якій країні?— допитувався Олесь.

— Хто його зна,— знизав плечима Андрій.

— Завтра запитаю Валентину Михайлівну. Вона це добре знає.

— Ну, вона ж учителька.

— А я подумав, що ти десь у книжці вичитав, як про динозаврів.

— Я знаю, що птахи відлітають у теплі краї,— роз'яснював Андрій.— Але куди летять саме журавлі — не зустрічав у книжках.

— Треба більше читати,— порадив Олесь і усміхнувся, пригадавши, як кілька місяців тому Андрій радив це ж саме йому.— У книжках багато написано про те, куди відлітають наші птахи зимувати.

— Чому ж ти не прочитав?

— Валентина Михайлівна мені порадить, з якої книжки можна про це довідатися,— сказав розважливо Олесь.— Не можу ж я перечитати всі книги, які є у шкільній бібліотеці.

— А ще є бібліотека при Будинку культури.

— Якщо треба буде, то навідаюся і туди,— запевнив товариша Олесь. Друзі помовчали трохи, потім Андрій так, між іншим, сказав:

— А Микита "сьогодні вихвалявся перед хлопцями, що зловив шпака і тримає в клітці. Казав, що за зиму навчить його свистіти по нотах.

— А сам він знає ноти?

— Як я з тобою,— засміявся Андрій.

Олесь замислився, потім рішуче: — Йдемо до Микити!

— Навіщо він мені здався?— притишив крок Андрій.

Подивимося на вченого шпака. — Хіба я шпаків не бачив?

— А як Микита навчає птаха співати по нотах — ти

бачив?— запитав Олесь.— Він же здохне у нього в клітці. Підеш?

— До Микити не хочеться...

— Заради птаха треба йти,— наполягав Олесь.

— Хіба що так...

І хлопці направилися на сусідню вулицю.

Микита не сподівався гостей. Та ще таких, з якими ніколи не дружив. Він сидів на сходах коло саморобного ящика і, заглядаючи усередину крізь просвердлені дірки, свистів раз у раз, примовляючи:

— Ну, свисни за мною, шпаче, свисни.

Як побачив Микита хлопців, коли ті зачиняли хвіртку, то здивовано витріщився на них, затуляючи ящик.

— Кого ти вчиш свистіти?— запитав Олесь, зупинившись перед ящиком.

— Шпак тут у мене...— буркнув Микита недружелюбно.— Ви чого прийшли?

— Брели ось вулицею, аж чуємо твій голос,— сказав Андрій.— Покажи-но свого учня.

— Та він всього третій день у мене, ще нічого не навчився.

— За місяць навчиться,— промовив Олесь, заглядаючи у дірку в ящику.— Але я не бачу птаха.

— Він у куточку сидить, ні їсти, ні пити не хоче,— забідкався Микита.— Я йому і пшона, і булки, і черв'яків назбирав, а він заліз у куток і ні гу-гу. Хоч би раз-другий свиснув.

— А меду ти йому не давав?— насмішкувато запитав Андрій.

— А хіба шпаки мед їдять? — здивувався Микита.— Не чув такого.

— Не знаю, чи це правда, але один птахолов розповідав, що медом заманював птахів у неволю. Вони того меду і не їли, а летіли лише на його запах. І попадалися в клітки-в'язниці.

— Ти щось, Андрію таке городиш... Можна й попробувати. Я зараз винесу ложку меду і дамо шпакові,— підвівся Микита.

— Ти спочатку подивися, чи він ще живий,— запропонував Олесь.— Може, нема кому й нести ті солодощі.

— Ще недавно рухав головою,— промовив Микита, відгинаючи цвяхи на ящику. Обережно зняв дощечку, всунув у ящик руку і радісно:— Ще живий!

— Витягни його, хай подихає свіжим повітрям,— порадив Олесь.

Хлопець виволік за крила птаха, посадив собі на коліна, притримуючи руками. Шпак сумно подивився на небо, ледь ворухнув головою.

— Пусти його, Микито, бо здохне,— попросив Андрій.

— Нічого йому не станеться,— сказав Микита.— Шпаки живучі. Побуде у клітці, звикне і ще як співатиме.

Олесь рішуче наблизився до Микити і ласкаво:

— А що це шпакові біля ока?

— Де?

— Дай, покажу.

— А не випустиш?— підозріло зиркнув Микита.

— Хіба я маленький?

— Тільки тримай його за крила,— попередив Микита, простягаючи птаха.

Олесь обережно взяв у руки птаха, ніжно погладив його, потім щосили підкинув і вигукнув:

— Лети, друже, на волю!

Змучений птах змахнув кілька разів крильми і сів на телевізійну антену.

— А тепер спіймай мені шпака! Чуєш? Спіймай!— закричав на все подвір'я Микита.

Та Олесь не злякався того відчайдушного крику, а підступив ближче до Микити і суворо:

— Ти навіщо мучиш птахів? Навіщо?

— Я хотів його приручити.

— Хіба так приручають птахів?— накинувся на Микиту й Андрій.— Ти просто мучив шпака. Адже він і не їв, і не пив. Не проміняв волю на твої смачні харчі птах. Ти хоч це зрозумів?

— Та нічого він не зрозумів. Підемо, Андрію, звідси.

— Ну, і йдіть, я вас до себе не запрошував.

— Знаєш що?— сказав Олесь.— Заведи собі цуценя. І тренуй так, як це робить Степан з дев'ятого класу. У нього навіть книжки з цього питання є. Я серйозно, Микито.

— Ти не вчи, що мені робити,— огризнувся Микита. Поки хлопці сперечалися, шпак почистив собі пір'я,

а потім, набравшися хоробрості, знявся у небо і зник у сусідньому саду.

— Бувай, Микито,— глузливо попрощався Андрій.

— Не гнівайся на нас,— дружелюбно промовив Олесь.— У мого сусіда є п'ятеро породистих цуценят. Не забудь.

— Іди ти...— буркнув Микита і спересердя жбурнув ящик на купу дров.

Хлопці голосно засміялися.

* * *

Наступного дня Олесь завітав до біологічного кабінету. Валентина Михайлівна щиро зраділа появі хлопця:

— Заходь, заходь, Олесю.

Той привітався, довірливо глянув у вічі вчительці і запитав:

— Валентино Михайлівно, а де зимують журавлі?

— Ти все турбуєшся за свого вихованця?

— Так.

— А чув коли-небудь про Африку чи Індію?

— Чув.

— Ось там, Олесю, мабуть, і зимують наші журавлі. Скоріше в Африці.

— Це дуже далеко?

— Далеко, хлопчику. Птахи долають кілька тисяч кілометрів, пролітають над Чорним і Середземним морями. І летять без відпочинку?

Ні, звичайно, відпочивають на суші, набираються сил і знову летять.

—А там, в Африці, тепло?

— Так, Олесю, там зими не буває. І перелітні птахи мають що їсти. Тому вони і летять у теплі краї. Часом кажуть, Що птахи полетіли у вирій, тобто на південь, щоб перебути той час, коли у нас, на їхній батьківщині, зима.

Олесь задумався, помовчав трохи, а потім:

— Валентино Михайлівно, а журавлі у теплих краях

висиджують маленьких?

— Ні, Олесю, всі перелітні птахи, і журавлі, звичайно, гніздяться і виводять малят лише у нас, на своїй батьківщині.

— То їх скільки летить у вирій, стільки ж і повертається?

— Ні, вирушає у теплі краї багато птахів, а повертається менше. Гинуть вони у дорозі, і звірі на них нападають. Ну, звичайно, і люди є погані.

— Валентино Михайлівно, а якби Журавку було не пустити у вирій, то він загинув би?

— Мабуть, загинув би.

— Від чого?— запитав Олесь.

— Від холоду взимку і від голоду.

— А коли б його тримати у хаті і годувати?

— Мабуть, загинув би від туги по волі, Олесю. Адже це дикий птах, а не свійський, як гуска чи качка.

Довго розмовляв Олесь з учителькою. Вона пообіцяла принести йому цікаві книжки про життя тварин, особливо птахів.

* * *

Неспокійно спав тої ночі Олесь. Йому снилося спінене високими хвилями море. На морі, як не раз він бачив на телеекрані і в кіно, плавали величезні кораблі. Він же, Олесь, разом з Андрієм опинилися на якомусь

старенькому човні (точнісінько на такому, як прив'язаний ланцюгом до верби на їхньому ставку) саме тоді, як у синьому небі пропливав журавлиний ключ. Олесь приклавши долоні рупором до рота, закричав: "Журавко! Журавко!" І журавель, який летів останнім, швидко замахав крильми і почав падати вниз, у море.

Олесь страшно зойкнув і прокинувся. Біля його ліжка стояла мати і обережно поправляла ковдру, що наполовину сповзла на підлогу. Схвильовано запитала:

— Що тобі снилося, синочку?

— Журавка приснився.

— Чого ж ти так страшно закричав?

— Через мене він у море впав.

— Та це ж сон, Олесю,— заспокоювала мати сина.— Хіба снам можна вірити? Думаєш ти про свого журавля щодня, тому й сниться. Ну, спи, спи, синочку, бо вже пізно...

— А як Журавка справді впав у море?

— Твій Журавка сильний, ми ж його добре годували. То чого йому падати у море? Повернеться весною твій журавлик, повернеться. А тепер спи, Олесю, бо завтра на уроках дріматимеш.

— Добре, мамо, я засну,— відвернувся Олесь до стіни.

— На добраніч, сину.

— На добраніч, мамо.

Але Олесю не спалося. Він уявив собі птаха у далекій невідомій Африці. Журавка, худий-прехудющий, опустився десь на березі великої річки. Там на нього чатували страшні звірі, яких він ніколи раніше не бачив у себе на батьківщині.

А ще ввижалися Олесю африканські хлопчики і дівчатка. Вони, мабуть, як і наші, люблять звірів і пташок. Але серед них є і Микити, які полюють на журавлів та інших птахів. Добре, коли Журавка довіриться якомусь Андрієві, а коли Микиті? Адже птах вірить людям, особливо хлопчикам.

Невеселі думки вихрилися в Олесевій голові, відганяли сон. Лише десь під ранок, втомлений і змучений, він заснув.

Якось на уроці Тетяна Олександрівна запропонувала учням написати листа своєму другу. Олесь, що сидів поруч Андрія, прошепотів:

— Хочеш, я напишу до тебе листа?

— Краще напиши Журавці в Африку,—жартома

порадив Андрій.— А я нашкрябаю тобі.

— Хлопці, не розмовляйте,— зауважила вчителька.

"А може, й справді написати листа, тільки не Журавці, а дітям з далекої Африки?"— майнуло в Олеся у голові. Він посидів з хвилину, подивився у вікно, де на вітах клена ще трималося декілька жовтогарячих листочків, і вивів у зошиті: "Добрий день, хлопці і дівчата з далекої Африки!"

Хлопчик перечитав написане, зиркнув на Андрія і, хвилюючись, почав нанизувати слово до слова, речення до речення. Він так захопився писанням, що й не помітив, як за спиною стала Тетяна Олександрівна. Вчителька, прочитавши написане, задоволено всміхнулася і пішла до задньої парти, де чогось вовтузився Микита.

Наприкінці уроку учні читали свої листи. Тетяна Олександрівна звернулася до Олеся.

— А тепер Олесь прочитає нам свого листа.

— У мене не дуже цікаво,—почав відмовлятися учень.

— А ти прочитай!— наполягала вчителька. Олесь повільно підвівся. Його лице зайнялося полум'ям. Чужим голосом почав:

— "Добрий день, хлопці і дівчата з далекої Африки! Пише вам цього листа учень третього класу Олесь Га-личенко з Радянської України. У нас скоро зима, випаде холодний сніг, вдарять морози. Тому до вас, у

теплі краї, відлетіло багато наших птахів. Серед них і мій Журавка. Це журавель так називається. Це його ім'я. Його висиділа свійська гуска. Журавка допомагав мені влітку пасти корову, вранці будив, проводжав до школи. Цей журавель дуже розумний і слухняний.

Дорогі друзі, хлопчики і дівчатка! Прошу вас оберігати наших і ваших пташок від звірів і злих людей.

Візьміть шефство над журавлями. їх дуже мало зосталося на нашій планеті. Бережіть всіх наших перелітних птахів. Серед них є і мій вихованець — Журавка. До побачення! З піонерським привітом! Олесь Галиченко".

Учні слухали Олеся, затамувавши подих. А коли той замовк, Андрій не стримався і прошепотів:

— Молодець, Олесю!

Лише Микита буркнув невдоволено на весь клас:

— Як ти набрид із своїм журавлем!

У класі піднявся такий гамір, що Тетяна Олександрівна змушена була підняти руку і сердито сказати:

— Що за шум?

Учні замовкли. Вони чекали, що скаже вчителька про Олесевого листа. Тетяна Олександрівна ласкаво подивилася на Олеся і схвильовано промовила:

— Галиченко написав гарного і потрібного листа. Таке прохання можна було б надрукувати у піонерських газетах, щоб усі діти нашої

планети берегли птахів, дбали про них, особливо взимку, коли вони терплять скруту від голоду і холоду. А ти, Микито, повинен повчитися в Олеся, як треба любити пташок. Олесь має право пишатися Журавкою.

— Це його мати має право пишатися журавлем,— крикнув Микита.— Бо вона поклала яйце під гуску. Якби Олесь випадково не попався матері на очі з журавлиним яйцем, то зараз він писав би про шкаралупу, а не про живого журавля. Так, так, писав би про журавлину шкаралупу. Так що не захвалюйте Галиченка.

— Все це правильно, Микито, ти сказав, але ж Олесь його доглядав і виростив,— накинувся Андрій на Микиту.— А ти розорив кілька десятків пташиних гнізд, ще й гніздо журавля і ледь не замучив шпака.

— Ну, годі, годі, діти,— втихомирювала вчителька учнів.— Я вірю, що ніхто з вас, і Микита також, ніколи не будете кривдити наших друзів — пташок. А зараз прошу здати зошити. Я перевірю ваші листи і оціню їх.

* * *

раніше Олесь не задумувався над життям птахів, аж поки не виростив журавля і не подружив з ним. Не раз бачив і горобців, і синиць, і щиглів, і сорок, і дятлів, але дивився на них якось байдуже, як на ясена, вербу чи клена. Птахи собі літали, цвірінькали, щебетали, свистіли, жили поруч, але у його, Олесеве, життя не втручалися, і він не цікавився ними.

Бувало, після дощу горобці так кумедно купаються у калюжі води, а йому хоч би що: навіть не усміхнеться, пройде мимо, ніби повз курей чи гусей, до яких звик чи не з пелюшок.

Сьогодні ж, коли мокрий лапатий сніг обліпив дерева, засяяв білизною на землі, Олесь звернув увагу на синичку. Пташка стрибала по

гілках яблуні, обтрушуючи сніг, прилипала до кори і швидко щось видобувала гострим дзьобиком.

Довго спостерігав хлопець за птахою. І, нарешті, зрозумів, що вона шукає їжу, а тому визбирує личинок і комах, які завчасу поховалися від негоди і морозів. А весною, як сонце прожене сніги, оживе комашня, голодна і худа, і почне жерти на яблуні набубнявілі бруньки, а потім і листочки, і цвіт.

Олесь миттю опинився у хаті, набрав у жменю пшона, потім шмигнув до хліва, схопив невелику дощечку, сяк-так примостив її на гілках яблуні і висипав на неї круп. Сам став поодаль і почав стежити, чи ласуватиме синичка його дарунком. І пташка не забарилася. Вона, оглядаючись на всі боки, поволі, перелітаючи з гілки на гілку, добралася до Олесевої їдальні, уважно обстежила її і лише тоді наважилася схопити декілька крупинок. Коли ж пташка переконалася, що їй не загрожує небезпека, вона голосно заспівала, скликаючи на обід своїх родичів.

В Олеся радісно загорілися очі, бо ж було чого: чотири синички обідали на дощечці. Аж тут десь взялася зграйка горобців. Вони як накинулися на пшоно, як почали товктися, то скоро дощечка опинилася у снігу під яблунею.

Хлопець засміявся з такого невдалого фіналу пташиної їдальні і вигукнув:

— Не журіться, синички і горобчики, я зараз виготовлю кілька справжніх їдалень.

Із хліва він приніс старий фанерний ящик, знайшлися молоток, пилка й обценьки. Примостився під повіткою і почав розбирати ящик. Так захопився роботою що й не почув, як підійшов Андрій:

— Що це буде?

— Допоможи розібрати ящик,— зрадів появі друга Олесь.— Потім побачиш.

— Ось так ти марнуєш вихідний день?

— А ти?

— Я хотів запросити тебе до бібліотеки,— сказав Андрій, орудуючи обценьками.— Кажуть, що привезли цікаву книжку про Юрія Гагаріна.

— Ось виготовимо їдальні для птахів і підемо.

— їдальні? — здивувався Андрій.

— Зима ж.

— Добре діло робиш.

— Не хвали, а тягни обценьками ось цього цвяха.

Незабаром з ящика залишилося лише чотири дощечки більших і дві менших та кілька тоненьких планок і з десяток цвяхів.

— А тепер що робити?— запитав Андрій.

— Ці планки прибий по краях дощечки, а я пошукаю ще цвяхів, вірьовку чи дріт.

— А діри чим проб'ємо?

— Принесу і свердло. У батька все є у коморі. Через годину чотири годівниці були готові. Хлопці

почепили їх на яблунях, насипали у них пшениці і пшона і довго милувалися, як голодні пташки працювали дзьобиками.

— Олесю, у мене є аж два ящики,— сказав Андрій.

— Інструмент брати з собою?— засміявся Олесь.

— Краще візьмемо.

І друзі, озброївшись необхідними столярними інструментами, подалися до Андрієвого обійстя.

* * *

Звістка про те, що Олесь і Андрійко виготовили по кілька годівниць для птахів і повісили у своїх садках, зацікавила третій клас. Більшість однокласників хвалили друзів, а Микита і його прихильники зовсім по-іншому сприйняли цю новину. Тому ніхто не здивувався, коли почули незадоволене Микитине:

— За що ви хвалите їх? Вони ж з усього села переманили птахів у свої садки. Весною ваші яблуні і груші обгризе гусінь, а в них пишно зацвітуть і вродять. Чого ж ви радієте?

— Микито, а чому ти не переманиш пташок у свій садок?— серйозно запитала чорноока Оленка.— Чи, може, тебе бере заздрість?

— Хіба ви не знаєте Микити?— зневажливо сказав Андрій.— йому аби кинути ложку дьогтю.

— Якщо ти такий патріот класу, то чому годівниці не приніс до школи? Ми розвісили б їх у шкільному саду,— наступав Микита на Андрія.— Мовчиш? Нема що сказати?

— А ти спробуй зробити їх,— відбивався Олесь.

— Ото вже складний апарат,— засміявся Микита.— Шматок дощечки і чотири вірьовки. Справжнісінький космічний корабель! Та навіть цього, хлопці, ви самі не придумали, а вкрали у букварі. Хіба забули малюнок у нашій першій книжці?

— Ось про це я забув, чесне піонерське,— сказав Олесь.— Спочатку я поклав дощечку на яблуню, а коли горобці її скинули, то й додумався до такої ж годівниці, про яку ось зараз нагадав Микита. Тепер я пригадую той малюнок.

— Але ти, Микито, навіть за готовим малюнком не виготовив жодної їдальні для пташок, а на хлопців нападаєш,— стала на захист покривджених Оленка.

— Я, може, ще не таке виготовлю!— вигукнув Микита.

— В'язницю для шпака,— процідив крізь зуби Андрій.

А той сердито блиснув очима і крикнув на весь клас:

— Ще побачите, що я зроблю!!!

На ту розмову учнів нагодилася загонова піонервожата Маринка. Діти так гаряче сперечалися, так завзято атакували одне одного, що й не помітили, як до класу зайшла дев'ятикласниця. Вона послухала трохи, а потім:

.— у вас тут серйозна розмова. А я саме про пташині

годівниці й хотіла погомоніти з вами. Справді, чи не виготовити кожному по їдальні для пташок і повісити у своєму садку, як це зробили Олесь і Андрій?

— Ми виготовимо для шкільного садка,— сказала Оленка.

— Для школи годівниці готують семикласники, завтра і почеплять,— повідомила Маринка.— Тому вирішуйте самі, що маєте робити.

І діти погодилися у своїх садках влаштувати на всю зиму пташині їдальні і щодня доглядати за ними.

Якось після уроків, ще до зимових канікул, Микита приїхав на лижах у колгоспну столярну майстерню.

Батько і дядько Іван ретельно стругали фуганками дошки на верстаках.

— Добрий день!— голосно привітався Микита, заносячи лижі до просторої, закладеної дошками та різними інструментами столярні.

— О, кого я бачу?— здивувався дядько Іван, усміхаючись у довгі рудуваті вуса.— То яким вітром занесло тебе до нас?

— Сніговієм, дядьку Іване,— радісно сказав Микита, бо давно знав цього привітного і доброго чоловіка.

— Що там, сину?— запитав батько, тривожно глянувши на хлопця.

— У вас тут можна зробити шпаківню?

— Де там ще ті шпаки, сину.

— У нас, Микито, зараз важливіша робота,— промовив дядько Іван.

— Я сам зроблю, тільки покажіть, як починати і з чого,— запевнив хлопець.

— Хіба що так,— погодився дядько з Микитою.—-Що ж, Василю Григоровичу, треба зважити на прохання вашого сина.

— Але це нелегко буде, Микито,— промовив батько, шукаючи щось між дошками.

— Нелегко і на лижах ходити, та навчився.

— Тоді підходь он до того верстака, бери рубанок, пилку, молоток і ось ці дощечки і берись до роботи. Цвяхи є на верстаку. І роздягнися, бо зіпрієш.

Микита скинув пальто, почепив на вішалку поряд з батьковим кожухом і підійшов до верстака. Узяв дощечку в руки і почав нею крутити і сяк, і так, але не міг приладнати. Тоді підійшов до батька, став збоку і почав роздивлятися і на те, як закріплена у нього дошка і як вправно тримали руки інструмент. Ще постояв коло дядька Івана, а тоді лише наважився закріплювати дощечку. Рубанок теж не хотів слухатися хлопця. Дядько Іван показав малому, як правильно тримати інструмент, міцніше закріпив дощечку, попробував сам стругати, а потім порадив:

— Ось так тримай рубанок, злегка притискуй до дошки і сунь вперед. Зрозумів?

— Зрозумів.

— Ну, починай, я подивлюся на твою роботу.

— Ви йдіть, дядьку Іване, я сам почну,— попросив Микита.

— Гаразд, учися,— схвально кивнув головою чоловік.— З цього і ми колись починали.

— Мені здається, сину,— раптом підійшов батько до Микити,— що ти не з того кінця починаєш робити шпаківню.

— Як це?— здивувався хлопець.

— Скажи, коли б тебе в школі не навчили літер і зразу дали книжку і заставили читати, чи вийшло б з того що-небудь?

— Такого не буває.

— А ти маєш бажання своїми руками зробити шпаківню?— серйозно запитав батько.

— А чого ж я прийшов сюди?

— Тоді почнемо з азбуки.

— Як це?— здивувався Микита.— Я знаю азбуку, тату.

— Ні, цієї азбуки ти ще не знаєш. У кожній роботі, сину, є своя азбука. Дивись і запам'ятовуй. Ці інструменти називаються так: рубанок, фуганок, шерхебель...

І батько не тільки розповів про кожний столярний інструмент, але й показав, як ними користуватися.

Того разу Микита рубанком почистив лише дві дощечки. Але добрий початок було зроблено...

* * *

Під час зимових канікул Микита щодня бував у майстерні. І коли пішов знову в школу, то не забував про столярню. Йому дуже сподобалося майструвати. Навчився впевнено тримати пилку і рубанок, точно попадати молотком у головки цвяхів, а не по пальцях, як спершу було. Здавалося, за цією роботою хлопець ніби подорослішав.

Збиваючи шпаківню за шпаківнею, Микита вже уявляв собі їх на яблунях і грушах у саду. Цілий ліс шпаківень! Це ж буде диво на все село! І не яких-небудь годівниць для синичок і горобців, котрих ніхто й не бачить з вулиці, а справжніх шпаківень. Олесь і Андрій луснуть од заздрощів. Так їм і треба, щоб не зазнавались.

Батько радів за сина, що той не вештається після уроків на ставку, де ледь не втонув сусідський хлопчик, що набуває Микита, може, майбутньої професії. А якщо й ні, то привчається до праці, фантазує над тими шпаківнями, а це теж корисно. Турбувало лише те, що син не дружить ні з хлопцями, ні з дівчатками. За останні місяці у їх будинку не було жодного однокласника Микити. Пробував про це погомоніти з сином, але той відмовчувався або кидав зневажливо: "Бачите, я справою займаюся, а не бавлюся цяцьками".

Якось батько не витримав і запитав:

— Сину, а чому ти хлопців не приведеш з собою? Легше було б тобі і веселіше гуртом працювалося б.

— А ми кожен собі робимо,— буркнув Микита

— Не зрозумів,— мовив батько.

— Змагаємося, тату.

— Змагання — це справа добра, але не в кожного батько працює у колгоспній майстерні.

— Вони, мабуть, у шкільну майстерню ходять,— якось невпевнено пояснив хлопець.

— Якщо так...

— Микито, а навіщо тобі так багато шпаківень? — раптом запитав дядько Іван.

— У нас у саду багато яблунь і груш,— не задумуючись, відповів Микита.

— То це ти для свого саду робиш шпаківні?— здивовано запитав дядько, наголосивши на слові "свого".— А я думав, що ти їх носиш до школи.

— У шкільному садку давно є шпаківні.

— Я теж здивувався,— сказав осудливо батько,— коли побачив шпаківні у хліві.

— Так треба,— буркнув хлопець, прибиваючи довгу палку до готової шпаківні.— Потім дізнаєтесь, навіщо я так робив.

Скрадаючись поза городами, щоб ніхто з однокласників не помітив ношу, Микита згадував розмову у майстерні. Йому ще й досі ввижалися здивовані сині очі дядька Івана.

Ой, як негарно вийшло. Треба ж було ляпнути язиком, що шпаківні готує для свого саду. Що ж тепер дядько Іван про нього подумає? Як йому на очі показатися? Адже він допомагав різати дошки, навчив

коловоротом користуватися, порадив, щоб не фарбувати шпаківні, бо не поселяться птахи. "А я, дядьку Іване, ось що зроблю,— подумки знайшовся Микита.— Одну шпаківню почеплю бабі Мотрі на грушу, їй же нікому зробити, а груша солодка-солодка. А ще одну подарую Оленці. Так, так, Оленці". Від тих думок йому зробилося якось радісно на серці, і він, насвистуючи веселу пісню, впевнено завернув через городи на центральну вулицю, туди, де жила Оленка.

Микита відчинив хвіртку і зайшов на подвір'я своєї однокласниці. Прив'язаний біля хліва собака сердито заволав на все обійстя. Одягнена у червоне пальто і таку ж шапочку, з хати вийшла Оленка.

— Заходь, Микитко, собака прив'язаний,— гукнула дівчинка.

— Оленко,— ще здалеку почав хлопець,— де почепити тобі шпаківню?

— Мені?— здивувалася дівчинка.

— Тобі ж.

— А де ти взяв її?

— Сам зробив.

— Сам?

— Ну от, ще й не вірить.

— Ні, правда, Микитко?— радісно вигукнула дівчинка.

— То де почепити?

— Мабуть, у саду.

— Пошукай якогось дроту, щоб прив'язати до стовбура яблуні.

— Я зараз,— кинулася дівчинка до хліва.

Микита постояв трохи, а потім, грузнучи у неглибокому снігу, пішов у садок, вибрав молоду високу яблуню і став чекати Оленку.

Дівчинка принесла мотузку і дріт, і хлопець поліз на дерево. Він став на гілку і гукнув до Оленки:

— Подай шпаківню!

— Може, полізти до тебе?— запитала дівчинка.

— Ні, я сам.

Коли шпаківня з'явилася над верхніми вітами яблуні, дівчинка заплескала в долоні:

— Ой, як гарно стало у садку! Дякую, Микитко, дякую тобі і від тата і мами!

— Нема за що,— просто сказав хлопець, обтрушуючи сніг з шапки і пальта.

— Зайди до хати, я тебе чаєм з трояндовим варенням почастую,— запропонувала Оленка.— Я сьогодні сама господиня.

— Хай іншим разом,— поважно сказав Микита,— бо ще є робота.

— Микитко!

— Що?

— Ти справді сам зробив шпаківню?

— Отакої,— знизав плечима хлопець.— Та у мене у хліві ще є одинадцять шпаківень. Ну, до побачення.

— До побачення, Микитко. Дякую за подарунок.

— Нема за що дякувати. А варення всього не з'їж. Я колись прийду.

* * *

Радісний і збуджений повертався Микита від Оленки. Ще вчувався її ніжний голосок: "До побачення, Микитко", "Дякую, Микитко", "Зайди до хати, Микитко". Оте "Микитко" він чув лише від неньки та іноді від батька. І вперше так назвала його однокласниця, сама Оленка! Він давно мріяв, щоб його теж звали не Микитою, а якось ласкавіше, як Олесь, чи Володя, чи Миколка.

А ще не хотілося йому бути рудим. Як часто він заглядав у дзеркало, але звідти завжди дивився на нього хлопчисько із задерикуватим носом, із густою буйною чуприною з рудуватим відблиском.

Якось мати помітила його скривлене у дзеркалі обличчя, підійшла і ніжно:

— Микитко, у тебе чуприна і брови потемніли.

— Справді, мамо?

— Скоро, сину, твоє волосся стане такого кольору, як у батька.

— А ще довго чекати?

— Подорослішаєш — і потемніє у тебе чуприна,— впевнено сказала мати.— А тепер у містах навіть мода на руде волосся, спеціально фарбуються жінки.

— А хлопці?

— Що хлопці?— не зрозуміла мати сина.

— Теж фарбуються, щоб бути рудими?

— Ні, сину, це міські жінки завжди чогось шукають, бо, мабуть, мають багато часу себе доглядати.

— Шкода,— буркнув Микита і одвернувся од дзеркала.

— Чого шкода?— перепитала мати.

— Що хлопці не фарбуються.

— Хлопці, сину, завжди гарні. їм личать будь-яке

волосся і брови.

На тому й обірвалася тоді щира розмова матері з сином, бо якраз до кімнати увійшов батько. Але хлопець з того часу не так вже прискіпливо приглядався до свого лиця і чуприни.

Микита прийшов додому з наміром зараз же почепити шпаківню на груші у баби Мотрі. Вдома не було нікого: мати чергувала у лікарні, бо працювала там фельдшером, а батько, мабуть, ще був у майстерні. Та коли взяв у руки шпаківню, то пригадалося, як улітку баба Мотря

зловила його на груші і лаяла на все село. І навіщо він нарвав тоді ще не достиглих грушок повну пазуху — і досі не знає. Чогось присмакували йому, і таких плодів у їх саду не було.

— Ні,— промимрив собі під ніс,— хай увечері, коли місяць зійде, зроблю бабі подарунок. А то ще знову лаятиме, як побачить на груші.

* * *

— Микитко, куди ти з лижами?— запитала мати, набираючи під хлівом сухих нарубаних ще влітку дров.

— Покатаюся трохи у саду.

— Тільки не барися, бо ж вечір.

— Добре, мамо.

Микита став на лижі і помчав у садок. Гасав між яблунями доти, аж поки над селом не повис яскраво-жовтий диск місяця, а у хаті баби Мотрі не загорілася електрична лампочка. Тоді лижі він поставив під хлівом, узяв шпаківню і шматок дроту і побрів навпростець через город до бабиної груші. Прив'язав до дрота шпаківню і, як кіт, подерся на дерево. Як тільки почав підтягувати шпаківню, скрипнули сінешні двері, і на порозі стала баба Мотря. Вона була у великій теплій хустці, в кожусі і валянках. Баба заторохтіла відрами і направилася до копанки по воду. А криничка була недалеко від груші. Микита ненароком оступився — і голосно тріснула гілка. Мабуть, стара почула той тріск, бо чалапала по снігу прямо до дерева, на якому ні живий ні мертвий притаївся хлопчисько. Ще здалеку баба гукнула:

— Ти чого, шибенику, витаскався на грушу? Чи мало грушок набрав улітку, а тепер ще й гілля ламаєш? Ану злазь, злазь, кажу!

— Бабусю, не кричіть так голосно,— почав просити Микита.— Це я, Микита. Хіба не впізнали мене?

— Я тебе і на тому світі впізнаю! Зараз мені злазь!

— Я хочу шпаківню на грушу повісити, бабусю

— Що, що?

— Ось шпаківню зробив і повішу.

— Це ж навіщо ту цяцьку притарабанив?

— А в ній шпаки будуть жити.

— Щоб допомогти тобі груші обносити?— крикнула баба.— Злазь, злазь, кажу!

— Бабусю,— пояснював хлопець,— шпаки гусінь виловлять, і груша рясніше вродить.

— То чому ти у себе не повісиш ту скриньку?— запитала баба.— Он який маєте садок великий.

— У мене є ще десять шпаківень, то завтра на кожній яблуньці прив'яжу.

— Ти правду кажеш?—почала здаватися баба.— Чи, мо хочеш знову коника викинути?

— Чесне піонерське, що правду кажу!

— Чого ж ти, як чесний піонер, не зайшов до хати і не поспитав мене, чи хочу я, щоб на грушці шпаки висвистували?

— Я хотів вам несподіванку зробити, дарунок.

— Дарунок?— здивувалася баба Мотря.—Ти правду кажеш?

— Ага, їй-богу, правду.

— Якщо дарунок, то вішай вже,— подобрішала баба.— Тільки гляди не впадь.

— Я тримаюся міцно.

— Це можна було і вдень зробити.

— Я ж хотів несподіванку для вас.

— Тримайся, тримайся міцно!— гукала баба. Стара стояла під грушею, аж поки Микита не зліз на землю. Вона всміхнулася зморщеним беззубим ротом і запитала:

— А шпаки груш не об'їдять?

— Шпаки, бабусю, лише черв'яків та гусінь їдять_

став на захист птахів Микита.— Бачите, дерево наче усміхається до вас.

— Справді, ніби повеселішала груша,— погодилася з хлопцем стара.

— Шпаківню я сам зробив у колгоспній майстерні,-_

похвалився Микита.— Бабусю, дайте я вам води принесу.

— Чи здужаєш?

— Давайте, давайте ваше відерце, я вже великий. І Микита стрімголов побіг до копанки. А баба Мотря,

дивлячись услід хлопцеві, здивовано промовила:

— Невже це той самий шибеник?

* * *

У неділю зранку було по-весняному тепло, хоч стояв кінець лютого. Сонце ласкаво пригрівало, зганяючи з дахів будівель рештки почорнілого снігу.

Спершись об стіну хати, Микита вигрівався на сонці і спостерігав, як зграйка горобців обліпила невелику проталину на подвір'ї. Радісно тріпочучи крильми, з веселим жеботінням один за одним горобчики кидалися у воду. І тоді хлопцеві здалося, що пташки падають на самісіньке сонце, яке, наче у дзеркалі, відбивалося у невеликій льодяній калюжі.

Ці горобчики чимось нагадали Микиті Оленку, коли та плескала у долоні, побачивши шпаківню на дереві. Йому при тій згадці зробилося тепло на серці. Таки добре він тоді зробив, що не побоявся піти до дівчинки. А ще ж піде поласувати трояндовим варенням, бо чесно заробив таке чаювання... А зараз треба зайнятися роботою. Добре, що не полінувався зарані до уроків підготуватися. Ввечері і завтра вранці повторить вірш — і сміло можна дивитися Тетяні Олександрівні у вічі. Ой, ті очі вчительки! Вони наскрізь тебе проймають, як добре не вивчиш чого-небудь. Іноді й не скаже вона нічого, лише гляне на тебе — і ти ладен від сорому голову під парту заховати, як гусак під крило.

— Пора до роботи, хлопче,— промовив сам до себе Микита і весело розсміявся, бо пригадав, що так часто звертається до нього мати. Добре, що поїхала з батьком до міста, а то не дозволила б лазити по деревах.

Хлопець, сполохавши горобців, перестрибнув через проталину і пішов до хліва. Виніс усі десять шпаківень і прислонив до частоколу...

Через кілька годин над яблунями висіло аж шість шпаківень, звеселяючи очі перехожих. Як тільки Микита виліз на сьому яблуню, раптом у саду з'явилися на лижах Андрій та Олесь.

— Ой, молодець, Микитко!— крикнув на весь сад Андрій.

Хлопець, побачивши однокласників, від несподіванки ледь не звалився з яблуні.

— Допомогти, Микито?— дружелюбно запитав Олесь, скидаючи лижі. І, не чекаючи запросин, поліз на яблуню.

— Я сам...

Та Олесь був поруч і почав допомагати прив'язувати шпаківню. Коли і на восьмій деревині заблистіла хатинка для птахів, Микита сказав:

— А ці дарую вам, хлопці.

В Андрія та Олеся від хвилювання почервоніли вуха. На таку щедрість Микити вони не сподівалися. Олесь насилу видавив із себе:

— Ми самі зробимо.

— У мене є дощечки і цвяхи,— пробелькотів Андрій.

— Беріть, беріть,— щиро усміхався Микита.— Я он бабі Мотрі повісив шпаківню на грушу і Оленці подарував.

— Це ж Оленка і розповіла нам,— сказав Олесь.

— Беріть шпаківні та підемо чіпляти у ваших садах,— запропонував Микита.

— Візьмемо, Олесю?— це Андрій.

— Візьмемо, бо ми так не зробимо,— це Олесь. Олесева похвала викликала в Микити буйну радість.

Йому захотілося зняти ще дві шпаківні і подарувати хлопцям. Коли ж він цю думку висловив уголос, то Андрій запротестував:

— Що ні, Микитко, хай висять. Гарно ж як!

Вулицями села йшли хлопці і на плечах несли пташині хатинки, а Микита — дві пари лиж. Вже біля Олесевого обійстя їм зустрівся дядько Іван і по-змовницьки підморгнув Микиті, а вголос запитав:

— Чи скоро прийдеш у гості?

— Прийду не в гості, дядьку Іване, а працювати,—

відповів Микита.— Ще й своїх друзів приведу.

— Приходьте, колгоспний сад великий, то й шпаківень треба багато.

Чи не вперше у своєму житті Микита був по-справжньому щасливий.

* * *

Таки дотримав Микита слова, яке дав дядькові Івану. Шість хлопців у колгоспній майстерні виготовили вісімнадцять шпаківень. І коли у перший день весняних канікул третьокласники справили свято птахів у колгоспному саду (а Микита із яблунь зняв аж п'ять шпаківень і передав учням для загального добра), то про це заговорили не тільки у школі, а навіть передали по сільському радіомовленню.

Ім'я Микити не сходило з уст школярів і односельчан. Особливо старалася баба Мотря. Вже котрий раз розповідала жінкам, яка оказія трапилася, коли побачила хлопця на груші.

У селі на кількох хатах з давніх-давен щороку селилися бузьки. Люди любили їх, всіляко оберігали. А щоб діти не розорювали лелечачих гнізд, то діди і баби внукам втовкмачували, що коли котрий-небудь хлопчисько скривдить птахів, то вони спалять хату. Принесуть у дзьобі тліючу головешку із забутого байдужими людьми вогнища і кинуть на будинок.

Недалеко від Андрійового обійстя дядько Митрофан спорудив нову хату, а стару розібрав і лелечаче гніздо скинув і спалив разом із сміттям. Андрія це так схвилювало, що він, покликавши Микиту, прибіг до Олеся. Хлопці стояли серед подвір'я і думали, як допомогти лелекам.

Скоро бузьки прилетять із теплих країв, а де будуть жити?— запитав Андрій хлопців, ніби ті могли знати, де ж мають тепер оселитися птахи.

— Може, піти до дядька Митрофана і попросити його знову влаштувати гніздо на хаті?— якось невпевнено запропонував Олесь.

— Давайте влаштуємо гніздо бузькам на дереві,— сказав Микита.— Я бачив такі гнізда коло дороги, коли торік їздив з батьком до міста Вінниці.

— А де ж візьмемо дерево?—запитав Андрій. Олесь почухав для чогось носа, ніби шукав там відповідь на Андрісве питання, і порадив:

— Підемо до дядька Митрофана. Його лелеки, то хай і він про них потурбується. Йдемо?

Скоро друзі опинилися на подвір'ї дядька Митрофана. Той здивовано зиркнув на дітей, чемно відповів на привітання і запитав:

— Ви до мене?

— Так, дядьку Митрофане,— відповів за всіх Андрій.— Ми хотіли запитати: а де житимуть лелеки, коли повернуться з вирію?

— Ох-хо-хо-хо! Ох-хо-хо-хо! — зареготав на все подвір'я здоровенний, червонощокий дядько з посивілими скронями, аж з голови злетів засмальцьований картуз, відкривши лисину на всю голову.— Ну й насміпіили!

— Ми серйозно,— спохмурнів Микита.

— Якщо ви серйозно, то я серйозно і відповідаю: як прилетять бузьки, то й полетять собі інше місце шукати. Досить з мене такої рідні.

— І не боїтеся, що лелеки хату спалять?— запитав Олесь.

— Шифер не спалять,— байдуже сказав дядько.— У вас все?

— Дядьку Митрофане,— звернувся Андрій до чоловіка.— Дозвольте на отому ясені гніздо лелекам влаштувати?

— Це ж навіщо?

— Так лелеки додому спішать аж десь із далекої Африки,— схвильовано сказав Олесь.— Десятки тисяч кілометрів летять і тільки й думають про вашу хату, шукають її по всьому білому світу, бо ж це їхня рідна домівка. Невже ви пожалієте отого ясеня для справжніх своїх родичів і друзів — лелек? Дядечку Митрофане?!

Олесь говорив так пристрасно і так переконливо, що у дядька потеплішали очі. І він здався:

— А хто ж те гніздо висадить на ясеня?

— Ми!— хором відгукнулися хлопці.

— І де ви на мою біду взялися?— почухав потилицю чоловік.— Тут роботи непочатий край, та ще й ці пуцьвірінки завдають мороки.

— Ми самі все зробимо, дядьку,— запевнив Микита.

— А колесо від воза де взяти?— запитав чоловік.— Без нього нічого не вийде.

— Колесо зараз буде!— впевнено сказав Микита і до хлопців:— Гайда до мого батька у майстерню!

Як з'явилися діти на обійсті, так і зникли. Дядько Митрофан аж засміявся, щиро й добродушно:

— Ну й спритні, дияволята.

І, не гаючи часу, чоловік взяв пилу, драбину і пішов до високого ясеня, який ріс неподалік хліва. Ще не встиг він зрізати сухий верх, як хлопці прикотили старе колесо від воза. З ними прийшов і дядько Іван.

Через якусь годину чоловіки приладнали на дереві колесо, переплели шпиці вербовими гілками, накидали туди сухого хмизу — і гніздо для бузьків було готове.

Прощаючись з дітьми, дядько Митрофан, насунув картуза на очі і почав виправдовуватися:

— Ви думаєте, що я не журився, де житимуть бузьки? Та все за роботою руки не доходили. Ще й не додумався, що гніздо можна влаштувати на дереві. Дякую вам, хлопці, за науку і допомогу. Від усієї сім'ї дякую.

А дядько Іван кожному потиснув руку, як дорослому, і напівсерйозно, напівжартома:

— Не забувайте, що для доброго діла — я четвертий.

* * *

Березневе сонце змітало сніги із землі так завзято, що вулицями села заспівали гомінкі ручаї, а над почорнілими горбами полів задзвонили у срібні дзвоники жайвори.

Вже шпаки заселили виготовлені для них будиночки і щоранку радісним свистом зустрічали ласкаві промені сонця. А вдень птахи чорними грудочками розкочувалися по городах, садках і полях, вишукуючи їжу на ще мокрій від недавнього снігу землі.

Не раз розповідав Микита однокласникам, як втішилася баба Мотря, коли побачила на своїй груші шпака (але й словом не обмовився, як стара зустріла його появу на дереві).

Якось, уздрівши хлопця, баба запитала:

— Скажи, синочку, чи не можна на отій старезній вербі коло копанки влаштувати гніздо для бузьків, як у Митрофана?

Микита пообіцяв бабі порадитися з друзями. Наступного дня хлопці з дядьком Іваном висадили колесо на бабину вербу. Але ніхто стару не міг запевнити, що там облюбують собі місце красені-лелеки. Проте баба так полюбила Микиту, що при кожній зустрічі витягала по дві сушені груші з кишені і вгощала хлопця.

Кожен весняний день хвилював Олеся. Часто він вечорами виходив у садок і поглядав на небо.

Та коли одного ранку над селом закружляли лелеки, Олесь на радощах побіг до дядька Митрофана, щоб переконатися, чи прилетіли бузьки. Ще здалеку побачив птаха, який стояв на новому гнізді на одній нозі і похитував головою, ніби вітаючись з господарями, котрі висипали з хати від старого до малого і радісно про щось гомоніли. Біля воріт уже були Микита й Андрій. Хлопці зраділи появі друга, а Микита, вибачаючись, промовив :

— Я хотів бігти до тебе, але ж далеко.

Дядько Митрофан помітив хлопців і запросив на подвір'я. Старенька бабуся, мабуть, дядькова мати, поманила їх пальцем і сказала:

— Якби не ви, дітоньки дорогі, то нині не було б тої радості, того свята на нашому подвір'ї. Ростіть великі, здорові та щасливі!

— Бабусю,—звернувся Олесь до старої,— йому б їсти чогось дати.

— Он Митрофан виніс,— показала баба на відро серед подвір'я.— Хай відпочине, бідолаха. Потім і попоїсть. Це наш лелека, бо кланяється. Він завжди вітається, як прилетить з теплих країв. Розумний.

— А в баби Мотрі на вербі нема бузьків? — запитав дядько Митрофан хлопців.

Тільки тепер згадали друзі про бабине гніздо і зграйкою побігли городами та садами до старезної верби, обминаючи розгрузлу вулицю. Та гніздо було порожнє. Діти постояли трохи під деревом. Може, стояли б і цілісінький день, коли б котрийсь не згадав, що пора збиратися до школи.

Та бабине гніздо таки заселили бузьки. Якось, повертаючись із школи, Микита побачив бабу Мотрю, яка стояла коло своїх воріт і когось виглядала. Коли ж впізнала хлопця, то дуже зраділа:

—— Микитко, а йди-но сюди.

Той здивовано зиркнув на стару і уповільнив крок, ніби боявся якоїсь неприємності. Баба ж усміхалася зморщеним ротом і простягала подарунок — дві сухих груші. При цьому повідомила:

— У нас, Микитко, радість.

— Яка?— запитав хлопець, забувши подякувати за подарунок.

— Бузьки гніздо лаштують,— засміялася баба.— їй-богу, синочку, правда.

Микита, не чекаючи на запрошення, поминув жінку і вихором пролетів через подвір'я, зупинившись аж коло копанки.

А на вербі, не звертаючи уваги на хлопця, мостили гніздо пара лелек. Микита стояв, задерши голову, і з цікавістю дивився на птахів. Не почув, як поруч стала баба Мотря і прошамкала:

— Не пропала марно твоя робота, синочку.

— Хіба ж тільки моя?!

* * *

Квітневого ранку, коли небо ледь заясніло десь далеко на сході, Олесь крізь сон почув вимогливий стук у шибку. Той стукіт раз у раз повторювався, і хлопець таки прокинувся. Він сів на ліжку і почав протирати кулаками очі, як знову задзеленчала шибка.

— Журавко!— скрикнув на всю хату Олесь, скочив з ліжка і кинувся до дверей.

А під вікном справді стояв журавель. Хлопець з криком "Журавко!" обхопив птаха за шию і так завмер, не відчуваючи, як з очей котяться рясні радісні сльози.

За хвильку з'явилася мати і, сплеснувши руками, вигукнула:

— Журавка! Таки прилетів! Бери, бери його до хати! Олесю, чуєш?

Чотири дні гостював Журавка в Олеся. Він і ночував у кімнаті. А від школярів не було відбою. Цілими класами приходили привітати птаха з поверненням на батьківщину, на рідну землю, приносили йому різні ласощі, навіть тістечка і шоколадні цукерки, від яких навідріз відмовлявся журавель. А Микита й Андрій наловили гостю жаб, але частували його на подвір'ї. Андрій добре пам'ятав неприємність з крякав-ками.

На п'ятий день Журавка з обіду почав хвилюватися, частіше став поглядати у небо. Хлопці пробували розважати гостя тим, що бігали по подвір'ю кругом птаха. А той, ласкаво курликаючи, хитав головою, ніби дякуючи друзям за любов до нього.

Раптом Журавка підійшов до Олеся, потерся головою об його руку і злетів у небо. Він довго кружляв над хатою, то опускаючись до землі, то Знову злітаючи увись, і, махнувши на прощання кілька разів крильми, направився за село, до болота.

Хлопці стояли вражені. В Олеся виступили сльози на очах, і він одвернувся від друзів.

— Журавка буде навідуватися до тебе, Олесю,— впевнено сказав Андрій.

— Прилітатиме,— погодився з Андрієм Микита.—

Добре, що живий повернувся з таких небезпечних мандрів.

— Хлопці, майнемо до болота!— запропонував

Андрій.

— Ні, не треба,— ледь видавив з себе Олесь.— Хай Журавка будує гніздо.

— Правильно,— підтримав Олеся Микита.— Йому тепер чимало клопоту.

І хлопці мовчки розійшлися по домівках.

* * *

Журавка ще декілька разів навідувався до Олеся. Погостює годину-дві, попоїсть — і летить на болото до своєї домівки.